

2024.10.04
2025.01.12

Göteborgs
Konsthall

INDIGO ÄR SORGENS FÄRG

SAMTAL MELLAN LARISSA
SANSOUR, SØREN LIND
OCH NAT MÜLLER

SVENSKA

SAMTAL MELLAN LARISSA SANSOUR, SØREN LIND OCH NAT MÜLLER, KRITIKER, CURATOR OCH FÖRFATTARE.

Samtalet som ägde rum den 25 augusti 2024 i Amsterdam är ett samarbete med Amos Rex i Finland.

Detta utdrag är översatt från engelska till svenska.

NM: Hej, jag heter Nat Müller. Jag är curator och skribent. Med mig idag är den dansk-palestinska konstnären Larissa Sansour och filosofen och författaren Søren Lind. Välkomna!

Vi har känt varandra i nästan 20 år, och när jag presenterar ert arbete eller skriver om det brukar jag lyfta fram hur ni använder science fiction i er praktik. Även om jag definitivt vill att vi ska tala om detta, känner jag att vi med tanke på angreppen i Gaza kanske borde börja med ämnet sorg och hur det fungerar som ett grundläggande motiv i ert arbete.

När vi tittar på två av de nyare filmerna, *In Vitro* (2019), syns en ekologisk sorg, en sorg över ett förlorat hemland, en förlust av identitet, en förlust av minne. I operan, *As If No Misfortune Had Occurred In the Night* (2022), finns det en spänning mellan individuell och kollektiv sorg, och allt sammanfaller. Kan ni berätta om sorg och sorgearbete och hur det har utvecklats under tid i arbetet med de olika projekten?

LS: Tack. Det är omöjligt att prata om Palestina utan att tala om det trauma, Nakba, som drabbade palestinierna 1948 i vad jag ser som ett uppbrott. Kan vi föreställa oss Palestina utan detta uppbrott? Vad betyder det att Palestina har upplevt så många kolonialmakter? Det är intressant att tänka sig ett scenario som inte ser detta trauma som en del av det. Det är ett ämne som jag har följt i många år i många av mina filmer, men på väldigt olika sätt. Jag tycker att det har blivit lite mer genomarbetat på senare år, medan det tidigare, om man börjar med videoverket *Space Exodus* (2009), var lite mer direkt i sin kommentar och lite mer humoristiskt. Nu känner jag att jag också talar till en publik som är lite mer medveten om vad som verkligen händer i Palestina och det palestinska folkets historia och deras utplåning, och det blev ganska viktigt att följa det på ett mer genomarbetat sätt. Jag tror att arbetet med Søren Lind har gjort det ännu enklare, eftersom vi kan inkludera mycket text i stället för bara bilder. Vi arbetar på så sätt att jag fokuserar på det visuella och Søren arbetar med det textuella berättandet och vi möts halvvägs.

SL: Vi har arbetat oss bakåt, på sätt och vis, tillbaka till sorgen, till startpunkten, för de första verken var antingen dokumentära eller humoristiska. Sedan dess har sorg, minnesförlust och på senare tid även genetik och epigenetik, förblivit ett konstant ämne i allt vi gör. Det ena är alltid mer uttalat i vissa verk än det andra, och sorg och sorgbearbetning som sådan är mer uttalad i operaverket *As If No Misfortune Had Occurred In the Night* än i något annat verk.

NM: Jag tycker också att det är intressant att påpeka att sorgen och saknaden inte bara handlar om ämnen eller frågor som har inträffat i det förflutna eller som pågår, utan att det också är en sorg över nuet. Kan ni utveckla detta?

LS: Jag tycker att det är ganska skrämmande att se hur tolkningen av våra verk förändras med den aktuella politiska situation vi befinner oss i nu. Mot bakgrund av det som nu händer i Gaza, känns det som att den opera som vi skrev 2020 är mycket mer relevant. Det känns lite kusligt när man tänker på att huvudkaraktären faktiskt förutspår förlusten av många fler människoliv, och det var 2020. Jag tror att det beror på den israeliska ockupationens eviga karaktär och det ständiga utraderandet av palestinsk geografi, av minne och allt som rör folket, den etniska rensningen av folket. Det är tyvärr ett ämne som är ständigt aktuellt, och det är därför vi fortsätter att tala om det. I vår senaste film *Familiar Phantoms* (2023) talar vi om minnet och vad minnet är för något när det gäller den palestinska existensen. Ändrar vi på vad vi minns? Minnet verkar vara anpassat till det tillstånd som vi befinner oss i nu, och när man hör om Gaza, känner man att den utplåning som vi bevittnar inte är något nytt. Det är något som hände redan 1948 i så många olika regioner. Vi bevittnar det faktiskt live på våra nyheter i sociala medier just nu.

NM: Tror ni att sorg eller saknad på något sätt också kan vara återuppbyggande eller frigörande?

SL: Jag tror att vi kanske har känt så från *In Vitro* och framåt, som också förutspår en länge väntad katastrof som vi alla kan identifiera oss med. Det är återigen en proleptisk sorg (red. sorg som föregriper själva händelsen), eftersom vi alla kan föreställa oss framtida klimatkatastrofer, ekokollaps och apokalypter av olika slag. Vi har medvetet försökt att behålla en kärna av palestinsk platsbundenhet. De abstrakta begrepp och element som finns med i våra senaste verk gör det också möjligt för alla andra att läsa in sina egna tragedier och sina egna uppbrott vilket ger det en extra dimension och öppnar upp för tolkning. Jag tror att många människor känner igen sig själva i vårt arbete. Genom att använda futuristiska komponenter i filmen, förutsäger vi den framtid som vi alla redan förutser, och därmed även de grundläggande rädslor som finns inom oss alla.

NM: Jag tycker att det är en bra övergång till att tala om science fiction, faktiskt. Jag tror att det ofta finns en allmän uppfattning om science fiction att det handlar om framtiden, men den mesta science fiction handlar faktiskt om det förflutna. De klonade människorna i *In Vitro* har konstruerats för att ärva minnet av det förflutna och förkroppsliga det. Jag tror också att vi ser det materiellt i din användning av arkivmaterial Larissa, där du faktiskt infogar levda erfarenheter, som Palestinas historia i dokumentära svartvita bilder till exempel. Kan du berätta om förhållandet mellan historia och framtid?

LS: Jag tror att det är just så med Palestina och med hur Palestinas historia har gjort att palestinierna nästan har uteslutits ur historieskrivningen. Det känns som att sci-fi är det mest bekväma mediet för mig att arbeta med historien. Det är något med den palestinska existensen som nästan gör att den lever parallellt med resten av världen. Av någon anledning blev Israel en verklig plats och palestinierna blev fiktiva i och med att staten Israel skapades.

Det är en sak att försöka diskutera det nuvarande politiska tillståndet i Palestina genom att hänvisa till framtiden. Men också som du säger, i sci-fi föreställer man sig på något sätt alltid framtiden på samma sätt som vi alltid har föreställt oss den. Det finns ett retroelement som gör att man nästan alltid befinner sig på samma plats. Jag känner att det är just att vara fast på den platsen, eller i den här tiden mellan det förflutna och framtiden, som är Palestina. Det är en mycket bekväm plats att befinna sig på när man talar om Palestina genom framtidens lins. Det gör att man kan tala om saker på ett sätt som inte riktigt tas upp på ett direkt sätt i nyheter, eller om vad som förväntas av en som kommer från Mellanöstern. Jag tror att det var därför vi båda började arbeta med sci-fi.

NM: Men känner ni också att sci-fi på ett sätt, precis som en sorg, kan vara återställande och reparerande? Att den på något sätt kan skapa en föreställning om en värld för ett folk som på många sätt har berövats sin framtid och med det möjligheten att projicera sig själva i en framtid?

SL: Ja, jag antar att framtiden är en plats man går till för att skriva upp alla fel som skett i det förflutna, och därför blir det förflutna en referens för skapandet av den framtiden, och särskilt i fallet Palestina. Framtiden blir en reflektion av ett förflutet som aldrig blev av, särskilt kanske i vårt arbete. Det är så vi ser på det. Det är därför som det bildspråk vi använder ofta har en retrokänsla. I till exempel *In Vitro* använder vi en brutalistisk miljö. Den brutalistiska betongarkitekturens nakna duk är en referens till det förflutna, men också en referens till det förflutnas utopier, på sätt och vis.

NM: Larissa, du nämnde tidigare Palestinas nästan omöjliga positionering i tidsmässigheten. Något som jag tycker är mycket framträdande i ditt arbete är denna upplösning av det förflutna, nuet och framtiden. På många sätt inkräktar det förflutna alltid på nuet och framtiden, men paradoxalt nog verkar framtiden också bestämma över det förflutna, eller hur? Det är det som Søren sa tidigare. Kan du berätta lite mer om hur du avvisar linjär temporalitet? Vad är dess politik och vad är dess möjligheter, konceptuellt sett?

LS: Linjär temporalitet är alltid svårt. Jag tror att det enklaste sättet att tala om Palestina är genom den socialrealistiska återgivningen av Palestina. Men det för också med sig en idé om autenticitet. Palestinier befinner sig överallt i diasporan och vi är inte särskilt lätta att definiera. Jag tror att det är det som jag ständigt försöker förstå i mitt arbete, förutom Nakba, alltså det traumatiska ögonblicket. Hur definierar du en palestinier? Jag tror att det finns en hel del symboler som är palestinska som folklore, gester, dans och mat. Genom att använda en futuristisk miljö tror jag att man får en chans att försöka tala om den här frågan.

SL: Kanske kan man lägga till att det vi har arbetat mycket med på senare tid är denna referenspunkt i framtiden som en plats där det förflutna, så som vi för närvarande förstår det, kan göras ogjord. Och därmed också de rättigheter som en viss förståelse av det förflutna ger, till exempel till markägande eller dominans eller definitioner eller historiska förståelser i nuet. Det är då vi lutar oss mot begreppet narrativitet och vem som får definiera historien och ägandet och det förflutna med det och rättigheter. Det är en stor hörnsten i vad vi gör på ett

sätt. Låt oss gå framåt till en punkt där vi kan prata om vad som verkligen hände då, så att vi kan omförhandla var vi befinner oss nu.

NM: Det är nästan som att aktualisera Edward Saids (red. palestinsk-amerikansk filosof, författare, aktivist) idé om tillstånd att berätta, eller hur? Det är verkligen, på ett sätt, också att göra anspråk på den rösten. Era verk inbjuder oss ofta till att tänka om när det gäller historia och hur historia eller historiska trauman inte bara berättas, utan även ärvs från generation till generation i termer av epigenetik. Vi ser detta i verken *In Vitro*, *As If No Misfortune Had Occurred In the Night*, och i *Familiar Phantoms*. Kanske är detta ett tillfälle att tala lite mer om idén om intergenerationellt trauma och hur det förkroppsligas, för att använda ord som ofta används inom Saids traumastudier. Hur iscensätts detta trauma i er praktik?

LS: Det är en svår fråga. Vanligtvis är våra filmer ganska dystra i den bemärkelsen, men de är inte dystra i en annan bemärkelse eftersom du tar kontroll över din berättelse.

SL: Problemet med epigenetik och varför vi tycker att det är så intressant är att det verkar antyda att det intergenerationella traumat inte förlitar sig på något talat ord eller en narrativ överlämning av dessa trauman. De påverkar vårt undermedvetna på en genetisk nivå. Och med det kommer också en viss känsla av en defaitistisk (red. accepterande av förlust utan kamp), eller deterministisk (red. allt är förutbestämt) förståelse. Hur kan du bemöta dessa trauman om de verkar på en nivå som du inte har tillgång till? De överförs från generation till generation, men vi kan naturligtvis ändå hantera dem med de terapeutiska medel som vi ändå har till vårt förfogande.

NM: Men jag tycker också att filmer som till exempel *In Vitro* visar hur mycket trauma och identitet är sammanflätade speciellt gällande den palestinska identiteten och för många andra människor som har upplevt generationstrauman. Kan ni berätta lite om idén med traumatisk identitet?

LS: Det är svårt att komma bort från det som palestinier. Jag tror att mycket av det traumat blir en kopia av en kopia. Det är därför epigenetik är något som vi ständigt återkommer till. Jag föddes i Palestina, och människor som nämner staden jag kommer från, jag är från Betlehem, som aldrig har sett platsen, föreställer sig att det är något som från en saga. Men jag levde under direkt militär ockupation. Denna skillnad mellan någon som faktiskt upplever detta trauma och någon som har ärvt detta trauma är något helt annat, men det betyder inte att de inte bär på detta trauma. Det här är något som vi utforskar mycket i våra filmer, om hur detta trauma går i arv. Och oavsett hur fiktivt traumat är, så finns det kvar. Det är fortfarande verkligt.

SL: Men det vi försökte göra från allra första början, när vi började arbeta tillsammans, var att ställa frågan om vad som återstår om man tar bort den stora definierande kampen, traumat, tragedin, vad återstår då av denna identitet? Vad är egentligen kärnan i den palestinska sidan här? Alla som är på den sidan har gått igenom ett liknande trauma. Det som blir kvar är en konstgjord blandning av olika kulturella kännetecken som kanske får lite för stor betydelse. Vi är de som gör si eller så eller drömmer eller vad det nu kan vara.

NM: Larissa, du nämnde Nakba tidigare. Vid grundandet av staten Israel 1948 fördrevs mer än 750 000 palestinier från sina hem. Nakba ses ofta som det grundläggande traumat i den palestinska berättelsen. I ditt arbete tycker jag att du visar att Nakba inte är den enda katastrofen, och du visar att det här började mycket tidigare. I de historiska återblickarna som återges i *Familiar Phantoms*, och i *As If No Misfortune Had Occurred In the Night*, placerar ni traumat med start under osmansk tid, fram till 1916 och Sykes-Picot avtalet där Mellanöstern delas upp mellan franska och brittiska styrkor, genom Balfourdeklarationen (1917) då judarna utlovas ett nationellt hemland, men där det inte finns bestämmelser, åtminstone inte politiskt, för den palestinska ursprungsbe-folkningen. Sedan går vi snabbt framåt, och det är som om katastrofen alltid fortsätter och pågår. Kan du tala lite om vikten av att se det hela ur ett bredare historiskt perspektiv, men också att inte sätta det inom parentes, att det fortfarande är något som fortgår?

LS: Jag tror att det som händer i Palestina har hänt i så många olika länder, och det är resultatet av kolonialism. Allt detta kommer tillbaka för att hemsöka Europa och västvärlden i allmänhet, hela deras historia. Det är därför vi upplever en så spänd tid nu i västvärlden.

SL: Under de rådande omständigheterna tror jag att det är viktigt att förstå att detta är en cyklisk och sekellång konflikt som har pågått. Vi ser förklaringar till vad som för närvarande pågår i pressmeddelandet som pendlar mellan att reducera detta till något som har hänt under de senaste 10 månaderna som en isolerad händelse, och därför försöker undvika att förstå det i ett historiskt sammanhang, samtidigt som människor sträcker sig hundratals och tusentals år tillbaka i tiden för att rättfärdiga en idé om ägande av samma mark. Anledningen till att vi gick tillbaka i tiden var för att förstå hur många stormakter som bara under de senaste 100 åren har varit inblandade i att avgöra ödet för ett palestinskt folk. Vi gick tillbaka 100 år till slutet på det osmanska riket. Innan dess var saker och ting inte heller i sin ordning. Ett skäl till att vi också gick tillbaka till omkring 1916 är att det då inträffade vad som av många klassificeras som den första palestinska utvandringen, nämligen palestinska män som, när de ockuperades av osmanska styrkor, inkallades för att strida i det osmanska kriget mot ryssarna på östfronten. Därför flydde många av dem ofta till Sydamerika för att försöka undvika inkallelsen. Det faktum att det fanns en utvandring före den utvandring som vi alla känner till, nämligen 1948, är viktigt ur ett historiskt perspektiv.

NM: Det är verkligen dessa berättelser och minnen som är spökna och som ständigt fortsätter att hemsöka oss, på sätt och vis. Jag vill avsluta med en sista fråga som kanske erbjuder en ljusglimt, för jag tycker att det trots all sorg, allt trauma och allt mörker i ditt arbete ofta finns en särskild öppenhet och en spekulativ horisont. Kan du tala lite om detta svåra, i motståndet mot att allt inte är förlorat och att det fortfarande finns en strimma av hopp?

LS: Jag anser att det i sig är optimistiskt att inte fokusera på att skapa bevis för att fel har begåtts mot det palestinska folket. Jag menar, att fokusera på att leta i det förflutna och visa att det har förekommit många kränkningar av de mänskliga rättigheterna är viktigt, men

samtidigt förändrar det inte berättelsen. Jag tror att vi måste förändra berättelsen på ett annat sätt, för det är inte bevisen och lagen som verkligen räknas här. Det är att vinna berättelsen. På sätt och vis tycker jag att det som är positivt, annars skulle jag inte göra det, är att jag känner att jag försöker förändra det narrativa. Om jag inte hade den övertygelsen att det är något som jag försöker förändra, och att det är till det bättre, och att det är en positiv förändring, så skulle det vara väldigt svårt att fortsätta arbeta med ett ämne som är så dystert och deprimerande. Jag har arbetat med den palestinska frågan i 20 år. Det här är mitt sätt att bidra till en ljusare berättelse eller att ta berättelsen vid rodret i den bemärkelsen.

NM: Det här är fantastiska ord, att leva och vara nära. Søren och Larissa, tack så mycket för det här samtalet. Tack.

LYSSNA PÅ SAMTALET I SIN
HELHET PÅ ENGELSKA HÄR:

